

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جمهوری اسلامی ایران
مدیریت حوزه علمیه استان قم
رساله علمی سطح ۳

راهکارهای پیشگیری از ابتلاء به رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی

استاد راهنما: حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد داوری

استاد مشاور: حجت الاسلام و المسلمین دکتر حسن اسلام پور کریمی

نگارنده: حسین جوکار

پاییز ۱۳۹۹

تقدیر

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ.

او را شاکرم که روزگاری مرا در جوار حرم اهل بیت علیهم السلام مأوا داد و سعادت مجاورت و زیارت بانوی کرامت، حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها را نصیبم ساخت که شکرگذار عنایاتش هستم. همچنین شکرگذار توجهات قلب تپنده عالم امکان، امام مهدی موعود عج الله تعالی فرجه الشریف هستم.

از استاد محترم راهنما، جناب آقای حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد داوری که در تمام مراحل این پژوهش، از طرح موضوع تا نگارش و تدوین نهایی آن، با راهنمایی‌های بی دریغ خود مرا یاری نمودند کمال تشکر و قدردانی را دارم. همین طور از استاد محترم مشاور، جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر حسن اسلام‌پور کریمی که از مشاوره‌های به جای ایشان استفاده نمودم، صمیمانه سپاس‌گذارم و از خداوند منان طول عمر را برای هر دو بزرگوار خواستارم.

در اینجا لازم می‌دانم از زحمات همه مسئولان محترم مؤسسه اخلاق و تربیت اسلامی دارالهدی، و صبوری همسر مهربان و فرزندان دلبندم کمال تشکر و سپاس را داشته باشم.

تقدیم به

روح مطهر همه شهدا آنانی که با ایثار خون خود آزادی و امنیت را به کشور عزیزمان ایران اهداء کردند و تبلور حضورشان و عطر شمیم ایثارشان در فضای کشور طنین انداز است. همچنین این اثر را تقدیم می کنم به روح پاک مادر مهربانم که اکنون در میان ما نیست.

چکیده

رسانه‌ها ارکان مختلف زندگی بشر را احاطه کرده‌اند. شبکه‌های اجتماعی از جدیدترین و مهم‌ترین ابزار پایگاه‌های اینترنتی و رسانه‌های ارتباط جمعی در عصر کنونی‌اند. به مجموعه‌ای از افراد که به صورت گروهی با یکدیگر ارتباط داشته و مواردی مانند اطلاعات، نیازمندی‌ها، فعالیت‌ها، و افکار خود را به اشتراک می‌گذارند، شبکه‌های اجتماعی می‌گویند. این شبکه‌ها شرایط جدیدی را در زندگی انسان به وجود آورده‌اند؛ به گونه‌ای که بر ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی افراد تأثیر می‌گذارند. ابزارهایی چند نیز به منظور مخدوش نمودن ساحت دین و اخلاق گسترش یافته و ویژگی‌های بی‌نظیر شبکه‌های اجتماعی هم به آن ابعاد تازه‌ای داده است. شناخت روش‌های تبلیغاتی که دشمنان دین از آن بهره می‌گیرند، کمک شایانی به یافتن راهکارهای مقابله با آن می‌کند. بررسی روش‌های مورد استفاده دشمنان در تبلیغات ضد دین، نشان می‌دهد که بیشتر این شیوه‌ها حول محور ردائل اخلاقی و ایجاد غفلت با استفاده از فنون رسانه‌ای می‌چرخد؛ بنابراین هدف این پژوهش ارائه راهکارهایی برای پیشگیری از ردائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای است. در این پژوهش پس از بیان کلیات و مفاهیم، به زمینه و علل ابتلای کاربران به ردائل اخلاقی و شیوه‌های دشمن برای به انحراف کشاندن جوانان اشاره شده است. همچنین به راهکارهای پیشگیری پرداخته شده و کاربر می‌تواند با بینش و گرایش صحیح و اعتقاد به خداوند و معاد و... خویش را از ردائل پیراسته و به فضائل آراسته کند. در نهایت به راهکارهای اجتماعی به ویژه نقش والدین، نخبگان و مسئولان در پیشگیری اشاره شده و می‌توان با کسب استقلال در فضای مجازی از ابتلای کاربران به ردائل اخلاقی پیشگیری کرد.

کلید واژه: شبکه‌های اجتماعی، سواد رسانه‌ای، راهکارهای پیشگیری، اخلاق، ردائل اخلاقی، فضای مجازی.

فهرست مطالب

چکیده	۵
مقدمه	۱
۱. بیان مسئله	۱
۲. پرسش‌های اصلی و فرعی	۴
الف) سؤال اصلی	۴
ب) سؤالات فرعی	۴
۳. اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق	۴
۴. اهداف تحقیق	۵
۵. فرضیه تحقیق	۶
۶. پیشینه تحقیق	۶
الف) بررسی آسیب‌های فضای مجازی	۷
ب) بررسی دینی شبکه‌های اجتماعی	۹
ج) نقش فرد، خانواده نهادها و سواد رسانه‌ای در پیشگیری از آسیب‌ها و جرائم فضای مجازی	۱۱
۷. روش تحقیق	۱۵
۸. ساختار تحقیق	۱۶
فصل اول:	۱۷
۱-۱- نوشتار اول: مفهوم‌شناسی «فضای مجازی»	۱۸
۱-۱-۱- مفهوم «رسانه»	۱۸
۱-۱-۱-۱- رسانه در لغت	۱۸
۱-۱-۱-۲- رسانه در اصطلاح	۱۹
۱-۱-۱-۳- رسانه اجتماعی	۱۹
۱-۱-۱-۴- تفاوت رسانه‌های اجتماعی با رسانه‌های جمعی	۲۱
۱-۱-۲- مفهوم «شبکه‌های اجتماعی مجازی»	۲۳
۱-۱-۳- مفهوم «فضای مجازی»	۲۹
۱-۱-۳-۱- فضا در لغت	۲۹
۱-۱-۳-۲- فضا در اصطلاح	۲۹
۱-۱-۳-۳- مجازی در لغت	۳۰
۱-۱-۳-۴- مجازی در اصطلاح	۳۰
۱-۱-۴- مفهوم «سواد رسانه‌ای»	۳۳

۳۶	۱-۲-۱- نوشتار دوم: مفهوم‌شناسی «اخلاق»
۳۶	۱-۲-۱- مفهوم اخلاق
۳۶	۱-۲-۱-۱- اخلاق در لغت
۳۷	۱-۲-۱-۲- اخلاق در اصطلاح
۳۹	۱-۲-۲- مفهوم «رذائل اخلاقی»
۳۹	۱-۲-۲-۱- رذائل در لغت
۴۰	۱-۲-۲-۲- رذائل در اصطلاح
۴۱	۱-۲-۳- مفهوم پیشگیری
۴۲	۱-۳- نوشتار سوم: کلیات
۴۲	۱-۳-۱- کارکرد «شبکه‌های اجتماعی مجازی»
۴۷	۱-۳-۲- تاریخچه شبکه‌های اجتماعی
۴۷	۱-۳-۲-۱- تاریخچه شبکه‌های اجتماعی در جهان
۴۹	۱-۳-۲-۲- تاریخچه شبکه‌های اجتماعی در ایران
۵۲	فصل دوم: زمینه‌ها و علل ابتلای کاربران به رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی
۵۳	۲-۱- روشهای جذب کاربران در فضای مجازی
۵۴	۲-۲- روشهای نفوذ در کاربران در فضای مجازی
۵۶	۲-۳- روشهای تأثیرگذاری بر کاربران در فضای مجازی
۶۰	۲-۴- نوشتار اول: زمینه‌ها و علل «بینشی» ابتلای کاربران به رذائل اخلاقی
۶۰	۲-۴-۱- ایجاد شبهه
۶۴	۲-۴-۲- تضعیف ایمان و دعوت به کفر
۶۵	۲-۴-۳- پخش شایعه و تهمت
۶۶	۲-۴-۴- خرافه خواندن عقاید
۶۷	۲-۴-۵- تحریف و دروغ
۶۸	۲-۴-۶- جابه‌جایی نقاط ضعف و قوت
۶۹	۲-۴-۷- تعریف نادرست از مفاهیم
۷۰	۲-۵- نوشتار دوم: زمینه‌ها و علل «گرایشی» ابتلای کاربران به رذائل اخلاقی
۷۰	۲-۵-۱- همراهی و همدلی
۷۱	۲-۵-۲- دعوت و مدیریت پیشنهاد
۷۳	۲-۵-۳- تزئین
۷۴	۲-۵-۴- قبح‌زدایی و عادی‌سازی
۷۵	۲-۵-۵- سیاه‌نمایی
۷۶	۲-۵-۶- تمسخر

۷۷ استفاده از روش تشویق	۲-۵-۷
۷۸ بیان حقوق سلب شده	۲-۵-۸
۷۹ ایجاد یأس و ناامیدی	۲-۵-۹
۸۰ اسلام هراسی؛ ایجاد ترس نسبت به اسلام و مسلمانان، به خصوص شیعیان	۲-۵-۱۰
۸۱ نوشتار سوم: زمینه‌ها و علل «کنشی» ابتلای کاربران به رذائل اخلاقی	۲-۶
۸۱ تکرار پیام	۲-۶-۱
۸۳ الگوسازی	۲-۶-۲
۸۵ ازبین بردن موانع تغییر	۲-۶-۳
۸۶ تغییر در اولویت‌ها و ارزش‌ها	۲-۶-۴
۸۸ ارائه تسهیلات ویژه به کاربران	۲-۶-۵
۸۹ تقویت حب دنیا	۲-۶-۶
۹۰ کنترل برنامه‌های زندگی توسط ابزار و برنامه‌های گوناگون	۲-۶-۷
۹۲ فصل سوم: راهکارهای فردی جهت پیشگیری از رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی	
۹۳ نوشتار اول: راهکارهای «بینش فردی» جهت پیشگیری از رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی	۳-۱
۹۴ ایمان به خداوند متعال	۳-۱-۱
۹۸ اعتقاد به حضور ناظر محترم	۳-۱-۲
۱۰۰ اعتقاد به معاد	۳-۱-۳
۱۰۳ نوشتار دوم: راهکارهای «گرایش فردی» جهت پیشگیری از رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی	۳-۲
۱۰۳ تقوا	۳-۲-۱
۱۰۷ محبت	۳-۲-۲
۱۰۸ آثار محبت	۳-۲-۲-۱
۱۰۹ شکستن حصار «خود»	۳-۲-۲-۱-۱
۱۰۹ ایثار محبوب بر همه چیز و بر خود	۳-۲-۲-۱-۲
۱۱۰ دوستی و دشمنی در راه محبوب	۳-۲-۲-۱-۳
۱۱۱ محبت خداوند برترین محبت	۳-۲-۲-۲
۱۱۵ کنترل ادراکات	۳-۲-۳
۱۱۶ نوشتار سوم: راهکارهای «کنش فردی» جهت پیشگیری از رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی	۳-۳
۱۱۶ انجام تکالیف و عبادات فردی	۳-۳-۱
۱۱۷ مصادیق عبادات فردی و تأثیر آن در پیشگیری	۳-۳-۱-۱
۱۱۸ نقش نماز در پیشگیری از رذائل اخلاقی	۳-۳-۱-۱-۱
۱۲۳ نقش روزه در پیشگیری از رذائل اخلاقی	۳-۳-۱-۱-۲
۱۲۸ فصل چهارم: راهکارهای اجتماعی جهت پیشگیری از رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی	
۱۲۹ نوشتار اول: راهکارهای مربوط به خانواده جهت پیشگیری از رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی	۴-۱

- ۱۳۰ ۴-۱-۱- اصل مسئولیت‌پذیری در خانواده
- ۱۳۰ ۴-۱-۱-۱- مسئولیت‌پذیری والدین
- ۱۳۲ ۴-۱-۱-۲- مسئولیت‌پذیری فرزندان
- ۱۳۶ ۴-۱-۲- اصل حاکمیت قانون
- ۱۳۶ ۴-۱-۲-۱- حاکمیت قوانین الهی
- ۱۳۷ ۴-۱-۲-۲- حاکمیت قوانین استفاده از شبکه‌های اجتماعی
- ۱۳۸ ۴-۱-۳- اصل ایمن‌سازی
- ۱۳۸ ۴-۱-۳-۱- برقراری پیوند عاطفی فرزندان با مراکز دینی
- ۱۳۹ ۴-۱-۳-۲- تقویت حیا در خانواده
- ۱۴۴ ۴-۱-۳-۳- ازدواج در وقت مناسب
- ۱۴۷ ۴-۱-۴- اصل آموزش و آگاه‌سازی
- ۱۴۸ ۴-۱-۴-۱- مراحل سه‌گانه سواد رسانه‌ای
- ۱۴۹ ۴-۱-۴-۲- اهمیت و ضرورت آموزش سواد رسانه‌ای
- ۱۵۰ ۴-۱-۴-۳- نقش سواد رسانه‌ای در پیشگیری از رذائل اخلاقی
- ۴-۲- نوشتار دوم: راهکارهای مربوط به نخبگان و مسئولان جهت پیشگیری از رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی در دو مرحله ۱۵۳
- ۱۵۵ ۴-۲-۱- راهکارهای مربوط به نخبگان و مسئولان در مرحله اول
- ۱۵۵ ۴-۲-۱-۱- استقلال در فضای مجازی
- ۱۶۱ ۴-۲-۱-۲- استفاده از نیروهای نخبه حزب‌اللهی
- ۱۶۲ ۴-۲-۱-۳- جایگزینی نیاز به خدمات خارجی
- ۱۶۳ ۴-۲-۱-۴- هدایت و جهت‌دهی به مصرف
- ۱۶۵ ۴-۲-۱-۵- استفاده حداکثری از ظرفیت نهادهای قانونی
- ۱۶۷ ۴-۲-۲- راهکارهای مربوط به نخبگان و مسئولین در مرحله دوم
- ۱۶۷ ۴-۲-۲-۱- انسان‌شناسی از منظر قرآن، روایات و علمای اسلام
- ۱۶۸ ۴-۲-۲-۲- موضوع‌شناسی فضای مجازی
- ۱۶۸ ۴-۲-۲-۳- صدور فتوا در موضوعات گوناگون فضای مجازی
- ۱۶۹ ۴-۲-۲-۴- طراحی فضای مجازی مبتنی بر انقلاب اسلامی
- ۱۷۰ ۴-۳- نتیجه‌گیری
- ۱۷۴ ۴-۴- پیشنهادها و پژوهشی
- ۱۷۶ منابع و مأخذ

مقدمه

۱. بیان مسئله

بی‌تردید ارتباط از نیازهای ضروری جامعه انسانی است که بدون ارتباط و انتقال اطلاعات از یکی به دیگری اساساً فرهنگ، خانواده و به دنبال آن اجتماعات بشری نمی‌توانست شکل بگیرد. بدون داشتن این ویژگی اساسی تاریخ انسانی و تمامی پیشرفت‌های کنونی بشر، به دست نمی‌آمد. اما ارتباط یک واژه انتزاعی است و بدون داشتن ابزار نمی‌تواند به وجود آید.^۱ اولین ابزار ارتباطی بشر برای برقراری ارتباط زبان بود. این قابلیت ذاتی بشر بود؛ اما انسان رفته رفته ابزارهای ارتباطی بیشتری برای خود خلق کرد. دود و آتش، نقاشی‌های روی غارها و کمی بعدتر اختراع خط و کاغذ توانستند تغییر بنیادینی در ارتباط و تعامل میان انسان‌ها به وجود آورند. تا آنجا که تاریخ پیشرفت بشر بر اساس نوع وسایل و ابزارهای ارتباطی تقسیم‌بندی شده است؛ یعنی اینکه هرگاه انسان توانست ارتباط و تعامل میان خود را تسهیل کند وارد مرحله تازه‌ای از زندگی شده است. تسهیل ارتباط هم تنها توسط یک چیز شکل می‌گیرد؛ به نام ابزارهای رسانه‌ای که «شبکه‌های اجتماعی مجازی» یکی از این ابزارها است.^۲

در تئوری شبکه اجتماعی سنتی، یک شبکه اجتماعی به این صورت تعریف می‌شود که یک مجموعه‌ای از نهادهای اجتماعی است که شامل مردم و سازمان‌هاست که به وسیله مجموعه‌ای از روابط معنی‌دار اجتماعی به هم متصل هستند و با هم در به اشتراک گذاشتن ارزش‌ها تعامل دارند. شکل سنتی خدمات شبکه اجتماعی بر انواع روابط همچون دوستی‌ها و روابط چهره به چهره متمرکز است؛ اما خدمات شبکه

۱. آیت‌اللهی، حمید رضا و رضانی اسماعیل، «سواد رسانه‌ای (۱) مفاهیم و کلیات»، ص ۴،

۲. همان مدرک، ص ۵.

اجتماعی امروزه بیشتر بر جامعه مجازی آنلاین و ارتباطات کامپیوتر واسط متمرکز است.^۱ در چنین جامعه‌ای، دسترسی به اطلاعات افزایش یافته و اطلاعات اهمیت زیادی در زندگی روزمره پیدا کرده و سبب تغییراتی در ساختار شغلی، ارزش‌ها، باورها، هویت و ... شده است.^۲ با ظهور فناوری نوین و وسایل ارتباط جمعی، محدودیت ایجاد ارتباط از میان برداشته شده است به گونه‌ای که افراد با هر زبان، فرهنگ و عقیده‌ای می‌توانند به کمک این وسایل با یکدیگر ارتباط برقرار کنند و بر یکدیگر تأثیر بگذارند. رسانه‌های همگانی، از جمله عوامل اساسی شکل دادن افکار عمومی در جهان امروز هستند.^۳

فضای مجازی به رغم عمر کمی که در جوامع دارد، نوع جدیدی از فضای روابط اجتماعی است که در زندگی اکثر مردم وارد شده است. افراد در سنین مختلف و از گروه‌های اجتماعی متفاوت و از مکان‌های مختلف و دور از نظر مسافت، در این فضا کنار هم آمده‌اند و با هم ارتباط برقرار می‌کنند. به بیان دیگر، فضای مجازی به دلایل مختلف از جمله نامحدود بودن ارتباطات، کم‌هزینه بودن، بی‌هویت بودن، آزادی بسیار زیاد، با اقبال عمومی مواجه شده و هر کدام به تناسب اهداف خود، فعالیت‌هایشان را در این فضا گسترش داده‌اند. یکی از ابزارهای مورد نیاز برای برقراری ارتباط و تبادل نظر شبکه‌های اجتماعی اینترنتی است. شبکه‌های اجتماعی اینترنتی؛ پایگاه یا مجموعه پایگاه‌هایی هستند که امکانی فراهم می‌آورد تا کاربران بتوانند علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌هایشان را با دیگران به اشتراک گذارند و دیگران هم این افکار و فعالیت‌ها را با آنان سهیم شوند.^۴ کاستل^۵ جهان آینده را، جهانی مجازی، شبکه‌ای هوشمند با تار و پود اطلاعات و ماهیت فرهنگی همراه با بحران هویت می‌بیند. او معتقد است: «شبکه اجتماعی مجازی؛ ساختاری اجتماعی است که از گره‌هایی - که عموماً فردی یا سازمانی هستند - تشکیل شده است که توسط یک یا چند نوع خاص از وابستگی و از طریق فضای مجازی به هم متصل‌اند.»^۶

اما مطلب قابل اهمیت آن است که دنیای مجازی در عین مفید بودن، در صورت عدم استفاده مناسب از آن می‌تواند سبب خسارت‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و به ویژه اخلاقی برای افراد و جامعه شود. از

۱. ثریا معمار، صمد عدلی پور و فائزه خاکسار، «شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت»، ۱۳۹۱، مجله مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، شماره ۴، صص ۱۵۶-۱۷۶.

۲. رفعت جاه مریم و شکوری علی، «اینترنت و هویت اجتماعی»، جهانی رسانه، ۱۳۸۷، شماره ۱، صص ۵۴-۷۰.

۳. اسدی، علی، «افکار عمومی و ارتباطات»، ص ۱۷۴.

4. Boyd, D., Ellison, N. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13 (1): 210-230.

5. Manuel Castells.

۶. کاستلز، مانوئل، «عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ»، ترجمه حسن چاوشیان، ج ۲، ص ۲۰.

سوی دیگر، فقر فرهنگی و عدم پابندی به ارزش‌های جامعه و باورهای دینی یکی از عوامل مهم ارتکاب برخی جرائم اخلاقی در فضای مجازی است. با ظهور و گسترش دنیای مجازی، موانع بسیاری از بین رفته و ارتکاب جرایم تسهیل شده است. ارتکاب جرایمی نظیر هرزه‌نگاری، انتشار و تبادل متون غیراخلاقی و آثار مبتذل و مستهجن از طریق شبکه‌های اجتماعی یا تسهیل دسترسی افراد به محتوای مبتذل و مستهجن، مزاحمت‌های اینترنتی، فریب و اغفال دختران و زنان، ترویج بی‌بند و باری‌های جنسی و روابط ناسالم دختران و پسران، در قالب وبگاه‌های دوست‌یابی، اشاعه ناهنجاری‌های اخلاقی، افشای اسرار و تجاوز به حریم خصوصی افراد، توهین به ارزش‌های اخلاقی و... نمونه‌ای از جرایم سایبری است.^۱

این جرایم صدمه‌های جبران‌ناپذیری به افراد، خانواده و در نهایت جامعه اسلامی وارد می‌کنند. بدون شک آگاه‌سازی خانواده‌ها، ترویج سبک زندگی اسلامی، نظارت همگانی، ارتقای سطح آگاهی‌های عمومی و فرهنگی شهروندان در پیشگیری از وقوع جرائم و کاهش ناهنجاری‌های اخلاقی در فضای مجازی مؤثر است؛ بنابراین ضروری است که سیاست‌های مدون اطلاع‌رسانی و آگاهی‌افزایی تدوین شود و حدود، نقش و وظیفه هر کدام از دستگاه‌ها در پیشگیری از جرایم اخلاقی مشخص شود.

در مورد استفاده یا عدم استفاده از شبکه‌های مجازی، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد؛ برخی معتقد هستند که فناوری مزایای بی‌شماری دارد و توانسته است به زندگی بشر سمت و سو بدهد که فارغ از آسیب‌های اندک آن، بشریت باید سبک زندگی خود را بر آن منطبق کند. برخی دیگر معتقد هستند ذات فناوری بیشتر از آنکه مفید باشد، مضر است. عده‌ای نیز اعتقاد دارند که ذات فناوری خنثی است و آسیب‌های فناوری نیز به شیوه نادرست استفاده کاربران برمی‌گردد.^۲

بنابراین، در دنیای امروز که دنیای علم و فناوری است و چاره‌ای جز استفاده از وسایل ارتباطی نیست، باید دید چگونه می‌توان از این وسایل ارتباطی بهترین استفاده را کرد. کاربران به خصوص جوانان چگونه می‌توانند در کنار استفاده از این فضا پابند به اخلاق اسلامی باشند؟ وظیفه فرد، خانواده، مسئولان و به ویژه نخبگان جامعه در برابر این هجمه‌های دشمن چیست؟

مراجعه میدانی، حاکی از آن است که فناوری‌های نوین ارتباطی در کنار خدماتی که برای سهولت

۱. منادی، مرتضی، «جامعه‌شناسی خانواده»، ص ۵۱، بهنام، جمشید، «تحولات خانواده، پویایی خانواده در حوزه‌های فرهنگی گوناگون»، ص ۱۹۶.

۲. کهنوند، محمد، «شبکه عنکبوتی، روش‌های جذب، نفوذ و تأثیرگذاری در فضای مجازی»، ص ۴۶.

ارتباطات انسانی داشته‌اند، آسیب‌های بسیاری را در حوزه‌های مختلف از جمله اخلاق فردی و اجتماعی به جامعه تحمیل کرده‌اند؛ بنابراین یکی از مسائل مطرح برای جامعه آسیب‌های اخلاقی فضای مجازی است که باید برای رفع و پیشگیری از آن، چاره‌جویی کرد. به همین سبب، در چند دهه اخیر با گسترش فضای مجازی، توجه تولید کنندگان و استفاده کننده‌های نرم‌افزارهای مختلف به موضوع اخلاق جلب شده است. هدف اصلی از توجه به اخلاق در فضای مجازی نیز آن است که بتوان به شکلی مطلوب از دستاوردهای مثبت این فضا بهره گرفت و پیامدهای منفی آن را به حداقل رساند. آگاه ساختن کاربران از آسیب‌های این فضا و توجه دادن آنان به راهکارهای اخلاقی مناسب می‌تواند در بهره‌برداری بهتر از این فضا به این گروه کمک شایانی کند. از این‌رو، این تحقیق در صدد پاسخ به این سؤال است که راهکارهای پیشگیری از ابتلای به رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی کدام است.

۲. پرسش‌های اصلی و فرعی

الف) سؤال اصلی

راهکارهای پیشگیری از ابتلای به رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی چیست؟

ب) سؤالات فرعی

۱. زمینه‌ها و علل ابتلای کاربران به رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی چیست؟
۲. راهکارهای فردی جهت پیشگیری از رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی چیست؟
۳. راهکارهای اجتماعی جهت پیشگیری از رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی چیست؟

۳. اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق

همان‌طور که در بیان مسأله گذشت، با پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات و با گسترش و حاکمیت روزافزون شبکه‌های مجازی بر عرصه‌های مختلف زندگی بشر، اهمیت مسائل مرتبط با این فناوری دو چندان شده است. یکی از مسائل مورد اهمیت در استفاده از این فناوری مسئله اخلاق برای کاربران است. افراد زیادی هستند که به دلیل عدم رعایت مسائل اخلاقی ناچار به عدم استفاده از این امکانات می‌شوند، در صورتی که اگر مسائل اخلاقی و دینی در این فضا رعایت شود هم کاربران بدون دغدغه می‌توانند از این

امکانات استفاده کنند و هم جامعه‌ای سالم خواهیم داشت. در صورت رعایت مسائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی مجازی کمتر شاهد از هم پاشیدن خانواده‌ها و جرم و جنایت در جامعه خواهیم بود. همچنین فضایل اخلاقی می‌تواند در جامعه گسترش پیدا کند و جامعه به سمت تعالی و پیشرفت حرکت کند.

در زمینه فضای مجازی و توسعه فناوری در کشور ما گام‌های مهمی برداشته شده است؛ اما اگر در این توسعه به مسائل اخلاقی توجه ویژه نشود، نه تنها به پیشرفت جامعه کمک نمی‌کند بلکه آن را به انحطاط می‌کشاند و به جامعه‌ای غیردینی تبدیل می‌کند. جوانان نسبت به مسائل دینی و رعایت حقوق دیگران بی‌اهمیت می‌شوند و جامعه اسلامی به انحراف کشیده خواهند شد. امروزه با انتشار مسائل غیراخلاقی در شبکه‌های اجتماعی شاهد از هم پاشیده شدن خانواده‌ها و از بین رفتن ارزش‌های اخلاقی در جامعه هستیم. در جامعه اسلامی وقتی ضد ارزش‌ها تبدیل به ارزش شوند؛ آن جامعه هویت اسلامی خویش را از دست خواهد داد و افراد جامعه به اصول اسلامی پایبند نخواهند ماند.

بنابراین، جوانان می‌توانند با بینش صحیح نسبت به مسائل اخلاقی و تحلیل درست از پیام‌های شبکه‌های اجتماعی بدون دغدغه از این امکانات استفاده کنند. به همین دلیل این پژوهش ضرورت پیدا می‌کند که راهکارهای پیشگیری از رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی برای کاربران روشن شود تا آنها با به کارگیری راهکارها دچار رذائل اخلاقی نشوند و یا مجبور به عدم استفاده از این فضا نگردند.

۴. اهداف تحقیق

۱- آگاهی بخشی به جامعه مخاطب در خصوص آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی که در صورت عدم بینش و اطلاع کافی از این فضا می‌تواند آسیب‌های غیرقابل جبرانی برای کاربران به همراه داشته باشد.

۲- تبیین زمینه و علل ابتلای کاربران به رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی مجازی از جمله این علل می‌توان به علل بینشی، گرایشی و کنشی اشاره کرد.

۳- نقش فرد از جهت بینش و گرایش در پیشگیری از رذائل اخلاقی و شبهات اعتقادی و آسیب‌های موجود در این شبکه‌ها خیلی مؤثر است و هر فرد می‌تواند با بینش و گرایش صحیح از این فضا و امکانات آن بهترین استفاده را ببرد.

۴- نقش خانواده در پیشگیری از ابتلای فرزندان به رذائل دارای اهمیت فراوان است و خانواده با نظارت لازم و صحیح می‌تواند فرزندان خویش را به استفاده مفید از این امکانات راهنمایی کند.

۵- متخصصین متعهد با استفاده از نیرو و امکانات موجود می‌توانند نیاز کشور را به خدمات غیربومی کاهش دهند و با ایجاد شبکه ملی اطلاعات و ارتباطات دشمن را از رسیدن به هدف ناامید کنند.

۵. فرضیه تحقیق

چون این تحقیق اکتشافی است و از نوع پیمایشی نیست نیاز به فرضیه ندارد؛ اما موارد زیر را می‌توان به عنوان پیش‌فرض مطرح کرد:

به نظر می‌رسد که برای پیشگیری از ردائل اخلاقی در فضای مجازی، راهکارهای مناسب فردی در حوزه‌های بینشی، گرایشی و کنشی وجود دارد که با مراجعه به متون دینی می‌توان به آن دسترسی پیدا کرد. همچنین، با مراجعه به معارف اسلامی می‌توان در جهت پیشگیری از آسیب‌های اخلاقی به راهکارهای خانوادگی مناسبی رسید.

به نظر می‌رسد در متون اسلامی راهکارهای اجتماعی مناسبی در جهت پیشگیری از آسیب‌های اخلاقی فضای مجازی وجود دارد.

۶. پیشینه تحقیق

با توجه به اهداف این پژوهش، باید تمام منابع مرتبط با موضوع ملاحظه شود و مهم‌ترین کلید واژه‌ها عبارت است از: فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی، رسانه‌های ارتباط جمعی، فرصت‌های فضای مجازی، آسیب‌های فضای مجازی، ردائل اخلاقی، پیشگیری از آسیب‌های فضای مجازی، راهکارهای پیشگیری از ردائل، سواد رسانه‌ای، خانواده و شبکه‌های اجتماعی.

اگر چه اثر مستقلاً درباره «راهکارهای پیشگیری از ابتلای به ردائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی» ارائه نشده است؛ اما آثاری که در ادامه به آنها اشاره می‌شود، دارای نکات بسیار مفیدی است که در ضمن معرفی منابع به آن نکات اشاره‌ای خواهد شد.

منابع به دست آمده در سه بخش: ۱. بررسی آسیب‌های فضای مجازی؛ ۲. بررسی دینی شبکه‌های اجتماعی؛ ۳. نقش فرد، خانواده، نهادها و سواد رسانه‌ای در پیشگیری از آسیب‌ها و جرائم فضای مجازی، دسته‌بندی شدند.

الف) بررسی آسیب‌های فضای مجازی

در زمینه آسیب‌های فضای مجازی کتاب، مقاله و پایان‌نامه‌هایی نوشته شده است. با تحقیقی که در منابع موجود شد به برخی از آنها اشاره می‌شود. پایان‌نامه‌های مرتبط عبارت‌اند از:

۱. حسین وجدانی (۱۳۹۷) در پایان‌نامه «ساخت چکلیست آثار فضای مجازی بر عملکرد ارتباطی خانواده»؛ آسیب‌های فضای مجازی بر عملکرد ارتباطی خانواده را در سه دسته؛ بین زوجین، بین فرزندان و بین والدین و فرزندان شناسایی کرده است. محقق بعد از تهیه چکلیست و پرکردن آن توسط دو کارشناس به این نتیجه رسیده است که بین چکلیست‌ها تفاوت معناداری وجود ندارد. او در این تحقیق دریافته است که فضای مجازی بر عملکرد ارتباطی خانواده تأثیر مثبت ندارد؛ لیکن باعث آسیب‌هایی همچون: افسردگی، پورنوگرافی، خیانت و ... می‌گردد.

۲. علی محمدی (۱۳۹۵) در پایان‌نامه «تهدیدهای رسانه‌های ارتباط جمعی نوین (فضای مجازی) و راهکارهای مقابله با آن با تأکید بر آیات و روایات»؛ تهدیدهای فضای مجازی را کشف کرده است و پس از آن به راهکارهای مقابله با این تهدیدها از منظر آیات و روایات، رهبری و متخصصین پرداخته است. از جمله تهدیدهایی که به آن اشاره کرده است، عبارت است از: ترویج شایعات، دوستی‌های بین دختران و پسران، فراموشی یاد خدا و قیامت، ترویج عرفان‌های نوظهور، گسترش بدحجابی و هم‌جنس‌بازی و ترویج اعتیاد به مواد مخدر و مشروبات الکلی و ... در میان راهکارها می‌توان به راهکار ترویج فرهنگ اسلامی و تربیت معنوی خانواده و پندگیری از داستان‌های قرآنی اشاره کرد.

۳. ژاله رستم‌لو (۱۳۹۳) در پایان‌نامه «تهدیدهای نرم رسانه‌ای غرب با تأکید بر شبکه‌های اجتماعی و ارائه راهکارهای مقابله با آن»؛ نگرش کاربران در رابطه با تهدیدهای موجود در شبکه‌های اجتماعی مجازی را مورد بررسی قرار داده و تفاوت نگرش کاربران با توجه به جنسیت، سن و وضعیت اشتغال آنها را بیان کرده است.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که کاربران عمدتاً نگرانی‌هایی در رابطه با تهدیدات موجود در این شبکه‌ها از جمله؛ تهدیدهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و مذهبی دارند. به همین دلیل نیز موافق ارائه راهکار برای مقابله با این تهدیدها هستند.

راهکارهایی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت برای مقابله با این تهدیدها قابلیت اجرا دارند که عمدتاً نیازمند آموزش، تبلیغات، همکاری‌های دوجانبه، افزایش خودباوری و اعتماد به

نفس و همین طور تولید محتوا است.

پژوهشگران در مقاله‌های متعددی نیز به آسیب‌های فضای مجازی پرداخته‌اند، مانند:

۱. مقاله «شناسایی آسیب‌های اخلاقی و خانوادگی استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در میان فرزندان پسر شهر اصفهان» از عباس زمانی و فائزه تقی‌پور (۱۳۹۶)؛ یافته‌های این پژوهش عبارت است از: تضعیف باورها و اعتقادات مذهبی، کم‌اهمیت شدن حجب و حیا، بی‌اعتنایی به رعایت حدود ادب و احترام، تسهیل ارتباط با جنس مخالف، دسترسی به تصاویر و مطالب مستهجن و غیراخلاقی، ترویج دروغ و پنهان‌کاری، علاقه‌مندی به فرهنگ و زندگی در غرب و

یافته‌ها نشان می‌دهد که پسران نوجوان و جوان به دلیل استفاده بی‌رویه از شبکه‌های اجتماعی مجازی با آسیب‌هایی مواجه می‌شوند که در صورت بی‌توجهی به این آسیب‌ها و تهدیدها، بنیان خانواده و نهادهای اجتماعی نیز به خطر خواهند افتاد.

۲. مقاله «شبکه‌های اجتماعی، آسیب‌شناسی روانی و فرهنگی در خانواده» از علی اسلامی و زهرا جهانگیر (۱۳۹۲)؛ در این مقاله با توجه به اهمیت و جایگاه شبکه‌های اجتماعی مجازی در دنیای امروز به عنوان یکی از مهم‌ترین راه‌های برقراری ارتباط و تبادل اطلاعات و ابزار مناسب توسعه دانش، افکار و اندیشه به این سؤالات پاسخ داده می‌شود که شبکه‌های اجتماعی و مجازی چه تأثیری بر خانواده و کارکردهای آن دارد؟ چگونه می‌توان از تأثیرات زیان‌بار آن پیشگیری نمود؟ قوانین موجود در جامعه با وجود گسترش شبکه‌های بین‌المللی و ارتباطات ماهواره‌ای و پیدایش جرایم سایبری، برای مجرمین چه مجازات‌هایی در نظر گرفته است؟

محققان با در نظر گرفتن مزایای استفاده از شبکه‌های اجتماعی، معایب آن را در چند مرحله شناسایی نموده و در دسته‌بندی‌های کلی و اصلی قرار داده‌اند. سپس آن را اولویت‌بندی کرده تا از خلال آن میزان آسیب‌هایی که در زمینه روانی و فرهنگی در حیطه فردی و اجتماعی به خانواده وارد می‌شود را بررسی کنند. پس از شناخت آسیب‌ها، راهکارهای مناسبی در جهت پیشگیری و کاهش این گونه آسیب‌ها ارائه داده‌اند.

۳. مقاله «آسیب‌های فردی فضای مجازی از منظر اخلاق اسلامی» از علی‌اکبر شاملی (۱۳۹۶)؛ محقق در این پژوهش اثبات کرده است که در بُعد فردی آسیب‌های جسمانی و روان‌شناختی وجود دارد. برخی از آسیب‌های روان‌شناختی که به آن اشاره کرده است، عبارت است از: افراط در استفاده از اینترنت، انزوای اجتماعی و تحلیل (تضعیف) توان عقل. او به این سؤال پاسخ داده است که اگر فرض

کنیم کاربران، به صورت کاملاً اخلاقی از اینترنت استفاده می‌کنند و هیچ‌گونه رفتار غیراخلاقی، مثل هرزه‌نگاری و هرزه بینی و ارتباط صمیمی و خارج از شرع و اخلاق با غیرهمجنس انجام نمی‌دهند، آیا استفاده از فضای مجازی برای کاربران مشکلات اخلاقی به دنبال دارد یا خیر؟ کتاب‌هایی در رابطه با آسیب‌ها و تهدیدهای فضای مجازی، نوشته شده است که به چند نمونه از آنها اشاره می‌کنیم:

۱. کتاب «آسیب‌های فضای مجازی» از علی محمد رجبی (۱۳۹۸)؛ نویسنده در این اثر به آسیب‌های فردی فضای مجازی پرداخته است که آن را به سه قسم؛ آسیب‌های روحی و روانی، آسیب‌های اخلاقی و آسیب‌های جسمی تقسیم کرده است. سپس برای هر قسم چند نمونه ذکر می‌کند و به توضیح و تبیین آنها می‌پردازد.

۲. کتاب «فضای مجازی و خانواده» از محمدرضا خبازی راوندی با نظارت کیومرث فرح‌بخش (۱۳۹۶)؛ در این کتاب که دارای سه بخش است، نویسنده در بخش دوم به بحث شبکه‌های اجتماعی مجازی و تأثیر آن بر خانواده پرداخته است و برخی از آسیب‌های آن بر خانواده را برشمرده که عبارت است از: تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر ارتباط انسانی در خانواده، تأثیر فضای مجازی بر ارزش‌ها، سنت‌ها و فرهنگ خانواده، تأثیر شبکه‌های ارتباطی مجازی بر عواطف و روابط عاطفی در خانواده، تفاوت‌های جنسیتی مردان و زنان در ارتباطات مجازی، تأثیر شبکه‌های مجازی بر زندگی زن‌شویی ایرانیان متأهل و

ب) بررسی دینی شبکه‌های اجتماعی

در رابطه با ارتباط مورد تأیید دین در شبکه‌های اجتماعی، پژوهش‌هایی صورت گرفته است که به برخی از آثار اشاره می‌کنیم. پایان‌نامه‌های نوشته شده در این زمینه عبارت است از:

۱. زهرا فرهادی (۱۳۹۴) در پایان‌نامه «بررسی دینی شبکه‌های اجتماعی»؛ پس از معرفی و بیان تاریخچه شبکه‌های اجتماعی و بررسی مزایا در صدد تبیین نظرگاه دین در خصوص آسیب‌های این شبکه‌ها از جمله آسیب‌های فرهنگی، اعتقادی و روانی - رفتاری است. این تحقیق به دنبال الگویی هنجاری مطابق با آیات قرآن و سنت معصومین و آموزه‌های دینی است تا با رویکردی اسلامی به مبانی اخلاق در فضای مجازی بپردازد.

۲. محمدجواد نوروزی اقبالی (۱۳۹۱) در پایان‌نامه «عوامل ایجاد روابط صمیمانه در شبکه‌های اجتماعی

مجازی و حدود فقهی آن؛ محقق در این پژوهش در صدد آن است تا از یک سو عواملی را که در شبکه‌های اجتماعی مجازی باعث تشکیل و تداوم ارتباط صمیمانه می‌شود، دسته‌بندی و برخی از آنها را بررسی کند و از سوی دیگر، چارچوب روابط زن و مرد در محیط این نوع سایت‌ها را تبیین نماید. این عوامل را در شش دسته جای‌داده است. به علاوه، نشان می‌دهد که متغیرهای جنسیت فرد، جنسیت طرف مقابل، تحصیلات فرد و شدت حضور فرد در شبکه‌های اجتماعی با ایجاد رابطه صمیمانه، ارتباط دارند. ضمن آن که مشخص شده بیشتر افرادی که در نت صمیمی می‌شوند، با این قصد عضو شبکه‌های اجتماعی نشده‌اند. همچنین انگیزه‌های ارتباط میان‌فردی در اشخاص تقریباً با سایر انگیزه‌های ایشان برای عضویت در این سایت‌ها برابر است. رابطه میان سن کاربران و ایجاد رابطه صمیمانه نیز اثبات نشده است. در قسمت دیگر پژوهش، عناوین فقهی دسته‌بندی شده سپس نظر مراجع در زمینه هر یک از عناوین استخراج گشته است. در بیشتر عناوین ارتباط میان زن و مرد نامحرم بدون تلذذ و ریبه بدون اشکال عنوان شده است.

۳. محمدعلی شمس (۱۳۹۳) در پایان‌نامه «امنیت اخلاقی در فضای مجازی»؛ هدف اصلی این تحقیق مطالعه مخاطرات فضای مجازی برای کاربران اینترنت است. رویکرد این تحقیق به هرزه‌نگاری است. در این پژوهش محقق سعی کرده است راهکارها و الزامات اخلاقی مناسب جهت جلوگیری از انحراف اخلاقی کاربران ارائه دهد. گرچه تدابیر پیشگیرانه به صورت موقت می‌توانند از صدمات اخلاقی برخاسته از این فضا جلوگیری به عمل آورند؛ اما باید توجه داشت که در درازمدت، این تدابیر اخلاقی هستند که به نحوی کارا از انحرافات اخلاقی صیانت به عمل می‌آورند. با اتکای به عقل، دین، علم اخلاق و در پرتو رهنمودهای صادره از آنها، می‌توان از آسیب‌های این پدیده نوین در حوزه هرزه‌نگاری در امان ماند.

مقاله‌هایی در همین رابطه به رشته تحریر در آمده است که در زیر به آن اشاره می‌کنیم.

۱. مقاله «راهکارهای نهادینه شدن تقوا در رفتار کاربران ایرانی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی» از سید حسین شرف‌الدین و محمدجواد نوروزی اقبالی (۱۳۹۵)؛ در این پژوهش ابتدا چالش‌های رعایت تقوا در فضای مجازی را بررسی کرده و سپس راهکارهایی برای رعایت تقوا در بین کاربران ارائه داده‌اند؛ اعم از سواد رسانه‌ای، الگو برداری عملی والدین و راهکارهای عملی مصون ماندن از گناه در فضای مجازی.

۲. مقاله «ارتباط عقیفانه در شبکه‌های اجتماعی سایبری» از سید حسین شرف‌الدین، سید عبدالرسول علم الهدی و محمدجواد نوروزی اقبالی (۱۳۹۳)؛ در این مقاله با تمرکز بر ارزش اسلامی عفاف، به عنوان یکی از نمودهای ارزش‌های اسلامی و واکاوی ابعاد آن در آموزه‌های دینی در دو بعد، فقهی و اخلاقی، نظریه‌های

ارتباطی مربوط به روابط انسانی و واسطه‌گری رایانه (جاذبه، مدیریت ادراک و نفوذ اجتماعی) بررسی شده است و سپس در سنت پژوهش کیفی با تلفیق سه روش گروه متمرکز، مصاحبه عمیق و مشاهده مشارکتی و غیر مشارکتی به کشف چگونگی ارتباط عقیفانه سایبری در شبکه‌های اجتماعی پرداخته شده است. هویت مجازی، ارتباط صمیمانه در فضای عمومی، ارتباط مداوم با غیرهمجنس و ... از جمله چالش‌هایی است که چگونگی ارتباط عقیفانه در آن بررسی کرده‌اند.

کتاب‌های نوشته شده مرتبط با این موضوع در آثار پژوهشگران بررسی شد که به چند نمونه از آن اشاره می‌کنیم.

۱. کتاب «ارتباط سالم در شبکه‌های اجتماعی» از سید عبدالرسول علم الهدی، محمدجواد نوروزی اقبالی (۱۳۹۵): این کتاب که مشتمل بر چهار فصل است در فصل اول به ابعاد فقهی و اخلاقی عفاف با توجه به علوم ارتباطات پرداخته شده است. در فصل دوم که مکمل فصل قبل است به چگونگی ارتباط انسانی در فضای سایبر اشاره شده است. در فصل سوم به نمونه‌هایی از چالش‌های ارتباطی بین جنسیتی موجود در اینترنت در ضمن مصاحبه‌های گروهی و فردی به گردآوری و تحلیل اطلاعات اشاره کرده‌اند. در فصل چهارم به تحلیل داده‌ها بر اساس مفهوم ارتباط عقیفانه برگرفته از فقه و اخلاق و نظریه‌های ارتباطی رایانه‌های واسط در علوم اجتماعی می‌پردازند.

۲. کتاب «نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در تربیت دینی فرزندان» اثر مرتضی نظری (۱۳۹۵)؛ این کتاب که دارای ۵ فصل است؛ فصل نخست شامل کلیات تعریف دین و مفهوم آن، تعریف تربیت دینی، آسیب‌شناسی و شناخت عوامل آسیب‌زا و تعریف شبکه‌های اجتماعی است. فصل دوم در مورد تربیت دینی، رویکردها و عوامل مؤثر بر آن و رویکرد فطرت‌گرا، فرایند محوری و موضوعاتی از این دست است. در فصل سوم به بررسی محیط، سختی‌ها و شرایط، اراده انسان، آسیب‌شناسی تربیت دینی، عوامل آسیب‌زا پرداخته شده است. در فصل چهارم و پنجم، رسانه‌های اجتماعی و انواع آن، توجه به انواع رسانه‌های ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی و عوامل آسیب‌زا را مورد بحث قرار داده است.

ج) نقش فرد، خانواده نهادها و سواد رسانه‌ای در پیشگیری از آسیب‌ها و جرائم فضای مجازی

در این زمینه پژوهش‌های متفاوتی از پژوهشگران حوزوی و دانشگاهی صورت گرفته است که با مراجعه به منابع مرتبط به برخی از آنها اشاره می‌کنیم.

برخی از پایان‌نامه‌های مربوط به بحث عبارت است از:

۱. امیر بذگر (۱۳۹۴) در پایان‌نامه «نقش دولت و جامعه مدنی در پیشگیری از وقوع جرم در فضای مجازی»؛ محقق بیان داشته است که طبق اصول حاکم بر سیاست جنایی، همواره پیشگیری و ارائه راهکارهای غیر کیفری سودمندتر از مبارزه و مجازات است. اعمال و اجرای هر چه بهتر تدابیر پیشگیرانه کیفری و غیر کیفری در عرصه فضای سایبر نیازمند اقدامات لازم از سوی سازمان‌های دولتی و جوامع مدنی است. آنها می‌توانند با ارائه راهکارهای غیر کیفری همچون اطلاع‌رسانی صحیح و ارائه برنامه‌های متنوع آموزشی و تربیتی از طریق رسانه‌های گروهی و نهادهای متولی آموزش در جهت پیشگیری از جرایم سایبری گام‌های مؤثری بردارند. اعمال تدابیر پیشگیرانه وضعی از جرایم سایبری نیز از طریق پالایش فضای مجازی، نصب دیواره آتشین و ... انجام می‌گیرد. در پیشگیری کیفری از جرایم سایبری نیز دولت و جامعه مدنی با چالش‌های مختلفی روبرو هستند. این چالش‌ها بیشتر در رابطه با آیین دادرسی مربوط به جرایم فضای مجازی و چالش‌های مربوط به کشف این گونه جرایم و ... است. البته با استفاده از راهکارهایی همچون همکاری بین‌المللی دولت‌ها در زمینه استرداد مجرمان سایبری، مبادله اطلاعات در مرحله تحقیقات مقدماتی و نیز با جرم‌انگاری مناسب در فضای سایبر توسط قانون‌گذار می‌توان به رفع چالش‌های موجود در پیشگیری کیفری از جرایم سایبری پرداخت.

۲. حمید کارجو (۱۳۹۴) در پایان‌نامه «بررسی نقش خانواده در پیشگیری و درمان ردائل اخلاقی»؛ نقش خانواده را در سازندگی شخصیت اخلاقی فرزندان بسیار مهم و قابل‌توجه دانسته است. اما خانواده برای اینکه نقش خود را به خوبی ایفا کند، باید در کنار آراسته کردن فرزندان به فضائل اخلاقی آنها را از ردائل اخلاقی نیز برحذر دارد و به گونه‌ای عمل کند که از افتادن فرزندان در ورطه ردائل پیشگیری شود. برای رسیدن به این هدف باید قبل از تولد فرزند به انتخاب همسر و مراقبت‌های قبل و بعد از انعقاد نطفه اهمیت بسیار داده شود. بعد از تولد او، به وسیله نام‌گذاری نیک، تعلیم و تربیت، مراقبت در دوست‌یابی و تأمین صحیح نیازها، به پیشگیری از ردائل اخلاقی پرداخته شود. ولی در صورت غفلت از امر پیشگیری یا با وجود دقت و اهتمام به این امر، اگر فرزندان به ردائل اخلاقی مبتلا شدند، خانواده می‌تواند به وسیله بایدهایی از قبیل وعظ و نصیحت، مشاوره، محبت و مهرورزی، توجه دادن به عواقب کار، تشویق و تنبیه، همچنین با پرهیز از نبایدهایی از قبیل تنبیه بدنی (در ابتدای تربیت و یا بیش از حد در صورت لزوم) تحقیر، تضاد و ناهماهنگی در گفتار و رفتار به درمان آن بپردازند.

۳. شهناز بلوردی (۱۳۹۴) در پایان‌نامه «نقش تفکر انتقادی در پیشگیری از آسیب‌های تربیتی در فضای مجازی»؛ ابتدا به ویژگی‌های فضای مجازی که عبارت است از: شتاب، تسریع در ارتباط، بی‌مکانی، بی‌واسطه‌گری اشاره کرده است. سپس آسیب‌های تربیتی فضای مجازی که عبارت است از: مسکوت ماندن نسبی مسائل جوانان، فروپاشی و تزلزل ارزش‌های سنتی، بحران هویت، گسترش روابط نامتعارف بین جوانان، انزوای اجتماعی و ... را متذکر شده است.

محقق در نهایت به این مطلب پرداخته است که تفکر انتقادی به دلیل داشتن ویژگی‌های خود از طریق برنامه‌ها و سیاست‌های ایجابی از قبیل تولید محتوای مناسب و ارزشمند در فضای مجازی، تدوین قوانین لازم جهت بهره‌برداری از فضای مجازی، بسترسازی فرهنگی جهت کاربری بهینه از فن آوری‌های ارتباطی پیشرفته، می‌تواند در پیشگیری از آسیب‌های تربیتی در فضای مجازی ایفای نقش کند.

۴. کشور اکبری (۱۳۹۷) در پایان‌نامه «نقش سواد رسانه‌ای در مصرف رسانه‌ای در دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهر تهران»؛ تلاش کرده است جنبه‌هایی از سواد رسانه‌ای نظیر؛ تأثیر درک محتوای پیام‌ها، اهداف پنهان، گزینش آگاهانه و نگاه انتقادی و نیز تجزیه و تحلیل پیام‌ها را بررسی کند.

روش تحقیق در این پژوهش پیمایش بوده است. جامعه آماری شامل مدارس منطقه ۱۲ است که به صورت تصادفی تعداد ۳۸۴ نفر انتخاب و مصاحبه در این زمینه صورت گرفته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد میان سواد رسانه‌ای و مصرف رسانه‌ای در میان دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه منطقه ۱۲ شهر تهران رابطه معناداری وجود دارد.

بر اساس یافته‌ها می‌توان نتیجه گرفت که نحوه استفاده از رسانه‌ها تا حد زیادی به کیفیت سواد رسانه‌ای افراد برمی‌گردد. بهتر است در این زمینه بستر لازم جهت رشد سواد رسانه‌ای در نظام آموزشی فراهم شود.

مقاله‌های نوشته شده در زمینه پیشگیری از آسیب‌های فضای مجازی عبارت است از:

۱. مقاله «سواد رسانه‌ای؛ یک مقاله عقیده‌ای» نویسنده: یونس شکرخواه، (۱۳۸۵ شماره ۶۸)؛ محقق در این مقاله اهداف سواد رسانه‌ای را یادآور می‌شود که یکی از اهداف سواد رسانه‌ای تنظیم یک رابطه منطقی و مبتنی بر هزینه - فایده است؛ یعنی در برابر رسانه‌ها چه چیزهایی را از دست می‌دهیم و چه چیزهایی را به دست می‌آوریم.

یکی دیگر از اهداف سواد رسانه‌ای نشان دادن اضافه‌بار اطلاعاتی است. در شرایط اشباع رسانه‌ای و در فضای موجود افراد در معرض حجم بالایی از اطلاعاتی هستند که به هیچ‌وجه به برخی از آنها نیازی ندارند.

پس باید از پیام‌ها و اطلاعات اطرافمان بر اساس نیازهایمان استفاده کنیم تا دچار سردرگمی نشویم. سواد رسانه‌ای این امکان را هم در اختیار کاربر می‌گذارد.

سواد رسانه‌ای همچنین کمک می‌کند تا قضاوت‌های صحیح‌تری از محیط پیرامون خود داشته باشیم. پارامترهایی که سواد رسانه‌ای در اختیار می‌گذارد، باعث درک عمیق‌تر از آنچه دیده، شنیده و خوانده‌ایم می‌شود، به طوری که افراد بی‌بهره از سواد رسانه‌ای را می‌توان طعمه‌های اصلی در فضاهای رسانه‌ای به شمار آورد.

بنابراین محقق با توجه به اهدافی که در این پژوهش یادآور می‌شود، یکی از بهترین راهکارهای پیشگیری از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی را سواد رسانه‌ای می‌داند.

۲. مقاله «آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی و راهکارهای پیشگیری از آن» صادق حامدی نسب - حسین حامدی نسب. (۱۳۹۳)؛ محققین در این پژوهش به بررسی آسیب‌های ناشی از این شبکه‌ها و راهکارهای پیشگیری از آن پرداخته‌اند. از جمله کارکردهای منفی شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ شکل‌گیری و ترویج سریع شایعات و اخبار، تبلیغات ضد دینی و القای شبهات، نقض حریم خصوصی افراد، انزوا و دورماندن از محیط‌های واقعی اجتماع، بحران هویت، اعتیاد به شبکه‌ها است. شبکه‌های اجتماعی در بُعد روانی منجر به انعطاف‌پذیری هویتی و شکل‌گیری هویت‌های مجازی جدید شده و در بُعد سیاسی نیز منجر به تضعیف دولت‌های ملی، اشاعه اطلاعات سیاسی و کاهش مشارکت سیاسی افراد و گروه‌ها می‌شود. از جمله راهکارهایی که محقق در این پژوهش برای پیشگیری از این آسیب‌ها بیان می‌کند؛ مقابله با ایجاد و نشر شایعه، قانونمند کردن مقابله با جرایم سایبر، توسعه شبکه‌های اجتماعی مجازی بومی و آموزش و آگاه‌سازی خانواده‌ها، مراقبت و کنترل والدین، اولیای مدرسه و دوستان و همسالان است. همچنین سازمان‌های مختلف به ویژه صدا و سیما با آموزش و آگاه‌سازی مردم در کاهش آسیب‌های ناشی از این شبکه‌ها نقش دارند.

کتاب‌های نوشته شده در این زمینه، بیشتر به بحث سواد رسانه‌ای اختصاص دارند، به دو نمونه از این کتاب‌ها اشاره می‌کنیم.

۱. کتاب «فضای مجازی و سواد رسانه‌ای» این اثر توسط جابر پوریانی، معصومه نصیری و مرتضی چشمه نور در سال ۱۳۹۷ نوشته شده است. نویسندگان در این کتاب که مشتمل بر چهارده فصل است در فصل سیزدهم به نقش سواد رسانه‌ای در سبک زندگی اسلامی اشاره کرده‌اند. در این فصل به اهمیت سواد

رسانه‌ای در اسلام، لزوم ارتقای سواد و آگاهی، بصیرت و دشمن‌شناسی، لزوم تحقیق درباره درستی اخبار و اطلاعات، عدم انتشار اخبار رسانه‌های جبهه باطل، دوری از مصادیق فعل حرام و ... جهت پیشگیری از آسیب‌های رسانه‌ای شبکه‌های مجازی پرداخته‌اند.

۲. کتاب «تفکر و سواد رسانه‌ای» توسط سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی در سال ۱۳۹۶ نوشته شده است. این کتاب ابتدا مفاهیم و کلیات فضای مجازی را بررسی کرده و سپس روش تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌ای را آموزش می‌دهد. این نوشته برای آموزش، تجزیه و تحلیل پیام‌های شبکه‌های مجازی بسیار مفید است. همچنین نقش زیادی در پیشگیری جوانان از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی دارد.

امتیاز پژوهش حاضر بر پژوهش‌های انجام‌گرفته شده، این است که ابتدا زمینه و علل ابتلای کاربران به رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر اساس تغییر در بینش، نگرش و کنش بررسی شده و مصادیقی از رذائل بیان و تحلیل می‌گردد؛ در حالی که پژوهش‌های موجود علل و زمینه ابتلای را مورد پژوهش قرار نداده‌اند و فقط به طور کلی به مصادیقی از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی اشاره کرده‌اند. سپس راهکارهایی بر اساس آموزه‌های دینی، جهت پیشگیری ارائه می‌شود که شامل راهکارهای فردی و اجتماعی است. در راهکارهای فردی به نقش اعتقاد به خداوند، اعتقاد به معاد و ... در پیشگیری از رذائل اخلاقی پرداخته می‌شود. در راهکارهای اجتماعی نیز به نقش والدین بر اساس مسئولیت‌پذیری و حاکمیت قانون و ... اشاره می‌شود. همچنین، در این زمینه به تبیین نقش جامعه علمی و مسئولان اشاره خواهد شد. از این جهت نیز پژوهش حاضر دارای امتیاز بر دیگر پژوهش‌ها است؛ چون در دیگر پژوهش‌ها تا جایی که تحقیق شده است، راهکارهایی که بیان کرده‌اند بیشتر فهرست‌وار بوده و به بسیاری از راهکارها اشاره نشده است.

۷. روش تحقیق

این پژوهش توصیفی، تحلیلی است، برای نگارش آن، از روش کتابخانه‌ای استفاده شده و با مراجعه به کتابخانه‌های متعدد، از جمله کتابخانه دانشگاه قم، کتابخانه فیضیه و کتابخانه‌های دیجیتال موجود، منابع مورد نیاز بررسی شد. کتب و پایان‌نامه‌های متعدد، در ارتباط با موضوع تحقیق شناسایی و مورد استفاده قرار گرفته است. همچنین از سایت‌های مختلف اینترنتی، نرم‌افزارهای نور و دروس خارج اساتید حوزه علمیه قم برای دریافت اطلاعات لازم کمک گرفته شد.

۸. ساختار تحقیق

پژوهش حاضر از چهار فصل تشکیل شده است. در فصل اول به مفاهیم و کلیات بحث تا حد توان پرداخته شده و به مفاهیمی همچون؛ مفهوم رسانه، شبکه‌های اجتماعی، فضای مجازی، سواد رسانه‌ای، اخلاق و... اشاره شده است.

در فصل دوم به زمینه‌ها و علل ابتلای کاربران به رذائل اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی می‌پردازیم از این جهت که تا درد به خوبی شناخته نشود، راه درمان نیز به طور صحیح محقق نخواهد شد. از آنجایی که دشمنان برای به انحراف کشاندن جوانان ابتدا بینش و نگرش آنها را تغییر می‌دهند و بعد رفتار دلخواه خود را در وجود آنها نهادینه می‌کنند، در این پژوهش به علل بینشی و گرایشی و در نهایت کنشی ابتلای کاربران به رذائل اخلاقی پرداخته خواهد شد.

فصل سوم پژوهش در رابطه با راهکارهای فردی است. در این فصل راهکارهای فردی را به سه قسم؛ بینش فردی، گرایش فردی و کنش فردی تقسیم کرده و در بینش فردی به سه راهکار مهم که عبارت‌اند از: ایمان به خدا، اعتقاد به حضور ناظر و اعتقاد به معاد پرداخته می‌شود؛ زیرا این سه نقش مهمی در پیشگیری از رذائل دارند. در گرایش فردی نیز به نقش تقوا، محبت و کنترل ادراکات اشاره می‌شود که هر کدام به نوبه خود نقش بسزایی در پیشگیری دارند. در کنش فردی نیز انجام تکالیف و عبادت‌های فردی که خداوند آنها را برای سعادت بندگان واجب کرده است، می‌تواند بر رفتار کاربران در شبکه‌های اجتماعی تأثیر فراوانی داشته و آنها را از ارتکاب رذائل در امان قرار دهد؛ زیرا تکرار این گونه عبادت‌ها و تکالیف موجب به وجود آمدن ملکه تقوا و پرهیز از گناه در مکلفین می‌شود.

در فصل چهارم به راهکارهای اجتماعی اشاره می‌شود و دلیل تقدم راهکارهای فردی بر اجتماعی این است که در مرحله اول خود فرد در گرویدن به فضائل و دوری از رذائل نقش دارد و در مرحله بعد اجتماع که هم شامل خانواده و هم شامل غیر آن می‌شود. در این فصل ابتدا به نقش خانواده و سپس به نقش مسئولان و نخبگان جامعه اشاره می‌شود که هر کدام به نوبه خود می‌توانند در پیشگیری کاربران شبکه‌های اجتماعی به رذائل نقش زیادی ایفا کنند. همچنین، در این فصل به اصولی اشاره شد که خانواده می‌تواند با اهمیت دادن به آن اصول و اجرای آن، جوانان را به استفاده صحیح از علم و فناوری به ویژه شبکه‌های اجتماعی راهنمایی کنند. در نهایت در این فصل به نقش نخبگان در رسیدن به استقلال در فضای مجازی و هدایت مصرف کاربران اشاره شد که می‌تواند در پیشگیری کاربران از رذائل اخلاقی نقش لازم را ایفا کند.